

МОНІТОРИНГ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЯК СКЛАДОВОЇ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Т.О. Письменкова, Державний ВНЗ «Національний гірничий університет», Україна

Досліджено сутність та зміст педагогічного моніторингу як складової управління якістю освіти на підставі оцінки сформованості рівнів компетенцій майбутніх фахівців. Визначено методологічні аспекти, специфічні риси та особливості моніторингу. Наведено досвід впровадження моніторингу сформованості професійних компетенцій у вищих навчальних закладах Росії.

Вступ. Успішний розвиток вищої освіти в сучасному суспільстві можливий лише на впровадженні нової парадигми, де освіта виступає не як аксіоматичне знання, а як методологія формування динамічної готовності майбутнього фахівця до постійної зміни як власного типу особистості, так і навколишніх обставин у контексті їх взаємодії. Реалізація такої парадигми забезпечує формування компетенцій та відповідної компетентності майбутніх фахівців.

При створенні єдиного європейського освітнього простору серед головних проблем української вищої освіти, слід відзначити складність формування загальних (ключових) та професійних компетенцій випускників, що дають можливість їм бути мобільними на ринку праці. Наразі в Україні склалася суперечлива ситуація між вимогами суспільства та роботодавців до фахівця з одного боку, і реальним рівнем, не завжди необхідним, його підготовки у вищих навчальних закладах – з іншого. Тобто серед завдань вищої школи на сучасному етапі виділяється одна з найважливіших за своїм значенням - визначення вимог до якості підготовки фахівців з позицій результатів освіти. В даний час вищі навчальні заклади активно повинні займатися модернізацією системи оцінки результатів навчання. У центрі уваги - процедури та інструменти моніторингу формування компетенцій у ході професійної освіти.

Таким чином, нові запити суспільства щодо результативності освітніх систем спричиняють рух до формування змісту освіти на компетентнісній основі, що відповідно, обумовлює потребу розробки засобів та технологій оцінювання рівня сформованості компетентності та компетенцій майбутніх фахівців.

Стан питання. Проблема оцінювання як сукупність процесів моніторингу, діагностики, контролю компетентнісного рівня є новою і досить складною для міжнародного співтовариства, оскільки загальні та професійні компетенції є складними багаторівневими утвореннями. Керуючись розумінням компетентності як набутої характеристики особистості, що охоплює знання, вміння, навички та цінності та дозволяє застосовувати останні на практиці, розробка та обґрунтування оцінних засобів та технологій, зокрема моніторингу рівня набуття компетенцій, відбувається в напрямку використання комплексних вимірників. В таких умовах особливу роль відіграє моніторинг інноваційного процесу навчання і його результату, що дозволяє отримувати інформацію про рівень сформованості компетенцій студентів в динаміці їх розвитку, оцінювати ефективність впроваджуваних новацій у навчальний процес і вносити відповідні корективи.

Результати оцінювання сформованості компетенцій мають слугувати, по-перше, для визначення владою якості навчального процесу освіти та освітніх послуг, визначення рівня досягнення студентами освітніх цілей й оволодіння освітніми стандартами, по-друге, потенційні роботодавці, в свою чергу, використовують результати моніторингу сформованості компетенцій для відбору спеціалістів на ринку праці.

Саме тому *метою статті* є дослідження сутності та змісту педагогічного моніторингу як складової управління якістю навчального процесу на підставі оцінки сформованості рівнів професійних компетенцій майбутніх фахівців; з'ясування деяких методологічних аспектів, специфічних рис та особливостей освітянського моніторингу; досвіду впровадження моніторингу сформованості професійних компетенцій у вищих навчальних закладах.

Вклад основного матеріалу. У мінливих умовах функціонування різних систем засобом подолання нестачі інформації при прийнятті управлінських рішень стає моніторинг, який полягає в постійному відстеженні об'єкта управлінської діяльності, аналізі його стану й зістав-

ленні із заданими еталонами або цілями, прогнозуванні можливих змін станів об'єкта з метою надання управлінських впливів, спрямованих на поліпшення якості об'єкта.

Сучасний словник іноземних слів визначає поняття моніторингу як постійне спостереження за деяким процесом із метою виявлення його відповідності жаданому результату або первинним припущенням. Загалом «моніторинг» розуміють як діалог проекту з поточними процесами, збір та узагальнення інформації, метод контролю, що оптимізує діяльність. Моніторинг є контроль не стільки результату, скільки процесу діяльності, виявлення тенденцій динаміки її розвитку [1].

Поняття «моніторинг» представляє інтерес з огляду на його теоретичний аналіз, оскільки немає однозначного тлумачення. Складність формулювання визначення моніторингу пов'язана з його використанням як у сфері практики, так і у сфері науки. Моніторинг може розглядатися і як спосіб дослідження реальності, який використовується в різних науках, і як спосіб забезпечення сфери управління різними видами діяльності за допомогою представлення своєчасної інформації.

Трактування моніторингового методу в управлінській та освітянській практиці здебільшого зводиться до фіксування цілей і завдань моніторингу, надання оперативної інформації керівництву організації, спостереження за впливом зовнішнього середовища, відповідності діяльності організації певним умовам, виявлення причин проблем навчального процесу та освіти в цілому [2]. Зближення процедури моніторингу з управлінською наукою і практикою дало можливість дослідникам [3, 4] тлумачити його як цілісний науково-практичний засіб дослідження реальності і засобом інформаційного забезпечення сфери управління будь-якими видами діяльності, а також означувати його як процес вироблення певних актуальних знань про стан системи, в якій відбуваються зміни для подальшого перекладу цих знань на мову управління.

Ідея освітнього, педагогічного моніторингу активно розробляється багатьма вченими, серед яких – В.С. Аванесової, В.М. Антипової, О.С. Белкін, Ю.С. Брановського, Є.Ю. Діканського, В.Д. Жаворонков, В.А. Кальней, А.Н. Майоров, Д.Ш. Матрос, А.А. Орлов, В.Г. Попов, С.Н. Силін, С.Е. Шишов та інші. Так за визначенням А.І. Майорової, Л.Б. Сахарчук, А.В. Сотової., педагогічний моніторинг – це форма організації збору, зберігання, обробки, й розповсюдженню інформації про діяльність педагогічної системи, що забезпечує безперервне стеження за її станом і прогнозування її розвитку [5].

Аналогічне визначення освітянського моніторингу наводять Л.А. Шкеріна, О.М. Юшіпидина – моніторинг в освіті - це система збору, обробки, зберігання і розповсюдження інформації про якість освіти, яка орієнтована на інформаційне забезпечення органів управління даною системою, що дозволяє судити про її стан в будь-який момент часу і що дає прогноз її розвитку [6].

Немає розбіжності і в визначенні поняття «освітній моніторинг» в роботах О.І. Ляшенко та Т.О. Лукіної, що трактують його як форму організації збору, збереження, обробки та поширення інформації про діяльність освітньої системи, що забезпечує безперервний аналіз стану функціонування системи і прогнозування її розвитку у відповідності до запланованих результатів [7, 8].

А.А. Орлов визначає педагогічний моніторинг як тривале спостереження за будь-якими об'єктами або явищами освітянсько-педагогічної дійсності, а об'єктами виступають результати навчально-виховного процесу й засоби, що використовуються для їх досягнення [9]. Але таке визначення не дає повного розуміння технології оцінювання результатів навчального процесу й не висвітлює його основні принципи.

Одне з найбільш всебічних досліджень освітнього моніторингу виконано О.М. Майоровим [10], який побудував розгорнуту класифікацію видів моніторингу за різними ознаками, сформував вимоги до інформації зворотного зв'язку, здійснив огляд різних таксономій, що є підґрунтям для побудови систем моніторингу, визначив загальне поняття «моніторинг в освіті» та його функції.

Проте аналіз досліджень моніторингу в галузі освіти засвідчив, що в означеній галузі ще існує ціла низка невирішених проблем як методологічного, так і прикладного характеру.

Сьогодні не існує спільної думки з такого фундаментального питання як визначення поняття «моніторинг». Т.А. Стефановська визначає це поняття як діагностика, оцінка і прогнозування стану педагогічного процесу: відслідкування його ходу, результатів, перспектив [11]. Дослідниця включає процеси оцінювання і прогнозування до складу моніторингу, суттєво розширюючи обсяг поняття і наділяючи його функціями, що виходять за межі процедур, пов'язаних з інформаційним забезпеченням управління освітньою системою. З точки зору В.І. Андреева педагогічний моніторинг являє собою системну діагностику якісних і кількісних характеристик ефективності функціонування і тенденцій саморозвитку освітньої системи, включаючи її цілі, зміст, форми, методи, дидактичні й технічні засоби, умови і результати навчання, виховання і саморозвитку особистості і колективу [12]. В цьому визначенні, навпаки, поняття моніторингу звужується до діагностики, що ускладнює використання даних моніторингу в сфері управління названими у визначенні процесами.

Психолого-педагогічний словник [13] моніторинг визначає як контроль с періодичним стеженням за об'єктом моніторингу і обов'язковим зворотним зв'язком. Якщо у попередньому визначенні моніторинг ототожнюється з діагностикою, то у даному випадку автори зводять його до контролю з досить невизначеним терміном періодичності стеження.

С.Є. Шишов та В.О.Кальней під моніторингом розуміють сукупність безперервних контролюючих дій, які дозволяють спостерігати і коригувати за необхідності просування учня від незнання до знання [14]. Прогностична функція моніторингу авторами не виділяється. Є.М. Хриков визначає моніторинг як систему заходів щодо збору й аналізу інформації з метою вивчення й оцінки якості професійної підготовки й прийняття рішень про розвиток навчально-виховного процесу на основі аналізу виявлених типових особливостей і тенденцій [15].

Таким чином, сучасні науковці під процесом моніторингу в педагогічній діяльності розуміють:

- систему організації збирання, збереження, опрацювання й подальшого поширення інформації про функціонування певної педагогічної системи, що дає змогу не тільки забезпечити безперервне стеження за її станом та змінами, але й спрогнозувати подальший розвиток цієї системи;
- вимірювання і оцінювання результатів освіти, які дозволяють дати об'єктивні й достовірні дані про перебіг педагогічного процесу та його результати;
- систему контрольних і діагностичних заходів, що забезпечують контроль динаміки засвоєння студентами матеріалу та коригування цього процесу;
- діагностику стану процесу освіти;
- контроль якості навчального процесу;
- регулярне, спеціально організоване систематичне спостереження в динаміці, оцінювання та прогнозування стану навчального процесу з метою отримання необхідної інформації для його коригування й розвитку.

Усвідомлення суті моніторингу в системі освіти здійснюється на підставі систематизації основних функцій освітнього моніторингу. Так, В. Мусіна визначає такі функції [16]:

- інформаційна (збір необхідної інформації про процес навчання та його результати);
- організаційна (передбачає активне включення всіх суб'єктів у педагогічну взаємодію, їх спрямованість на досягнення визначеної мети навчального процесу);
- контролююча (відстеження викладачами проміжних результатів у досягненні цілей навчання, їх порівняння із запланованими);
- оцінювальна (формулювання оціночних суджень щодо кількісних та якісних змін у процесі освіти та його результатах);
- аналітична (опрацювання, аналіз, систематизація й узагальнення отриманих даних);
- мотиваційна (стимулювання молодих людей до підвищення якості їх навчальної діяльності й загального особистісного саморозвитку);
- коригувальна (на основі визначення наявних недоліків у процесі навчання внесення до нього відповідних необхідних коректив);
- прогностична (формулювання прогнозу щодо подальшого розвитку педагогічної взаємодії).

Схожі ідеї з цього питання висловлює Н. Гамаюнова, яка визначила такі функції освітнього моніторингу:

- інформаційно-аналітична (пов'язана з визначенням обсягу та змісту необхідної для проведення моніторингу інформації, упорядкуванням відповідних інформаційних потоків);
- мотиваційно-цільова (забезпечує визначення конкретної мети як вихідної ланки моніторингу та розвиток відповідних мотивів діяльності);
- планово-прогностична (передбачає розробку прогнозу та плану дій, спрямованого на досягнення поставленої мети моніторингу);
- організаційно-виконавча (вимагає організацію всіх учасників педагогічної взаємодії й координацію їхніх спільних дій на реалізацію розробленого плану);
- контрольно-діагностична (спрямована на реалізацію діючого зворотного зв'язку між педагогами та суб'єктами навчання, даючи можливість усім аспектам цього процесу вивчати крізь призму педагогічного аналізу);
- регулятивно-коригувальна (вимагає вибір оптимальних методів і засобів підтримання процесу навчання на заданому рівні та при необхідності внесення своєчасних коректив у процес навчання) [17].

Слід відзначити, що такий розширений склад функцій містить також і функції таких складових управління якістю навчання як діагностика та контроль.

Таким чином, головна мета педагогічного моніторингу - надання своєчасної та повної інформації, що дозволяє приймати адекватні педагогічні організаційно-технологічні та економічні рішення при управлінні якістю освіти, а реалізація моніторингу здійснюється з використанням інструментарію, призначеного для формування оцінки освітньої системи. Тобто управління якістю вищої освіти ґрунтується, при урахуванні інших рівних умов, на моніторингу якості освіти. Такий моніторинг полягає у відстеженні освітнього процесу з періодичною фіксацією певних його параметрів. На наш погляд, одним з головних параметрів є рівень сформованості загальних та професійних компетенцій.

Аналіз термінів «освітній моніторинг», «педагогічний моніторинг» в аспекті моніторингу якості освіти свідчить про тісний зв'язок та інформаційне об'єднання між педагогічним оцінюванням, педагогічним контролем, педагогічною діагностикою.

Головним завданням галузі вищої професійної освіти є підготовка кадрів з певним рівнем кваліфікації. Смісл поняття «підготовка» розкривається у двох його значеннях [18].

1. Підготовка як навчання, тобто як спеціально організований процес формування готовності до успішного виконання певної сукупності майбутніх функцій фахівця.

2. Підготовка як готовність, тобто наявність знань, умінь, навичок, мотивації, а головне – компетенцій, необхідних для виконання певної сукупності майбутніх функцій фахівця.

Готовність як результат підготовки зазвичай розглядається з позицій якісної підготовленості суб'єкта (його практичної здатності) до реалізації професійної діяльності. З одного боку, готовність є особистісною (емоціонально-інтелектуальна, вольова, ціле-мотиваційна), що включає інтерес, ставлення до діяльності, почуття відповідальності, впевненість в успіху, керування своїми почуттями тощо. З іншого боку, готовність передбачає виконання певної діяльності, що забезпечується відповідним обсягом знань, умінь, навичок, компетентності.

Згідно з Законом України «Про вищу освіту» (2002р.) «якість вищої освіти є сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства». Сучасні зміни стратегічних підходів до професійної підготовки, зокрема, орієнтація на забезпечення необхідної результативності діяльності фахового спеціаліста, зумовили запровадження поняття «загальні та професійні компетенції» та «компетентність». У зв'язку з цим модернізація та трансформація вищої освіти з метою підготовки кадрів (як готовність для виконання певної сукупності функцій фахівця) здійснюється на підставі реалізації змісту освіти на компетентнісній основі.

Така постановка проблеми в подальшому розвитку вищої освіти України потребує від освітянської спільноти модернізації системи оцінки результатів навчання на підставі удосконалення процедури та інструментів моніторингу формування компетенцій. Тому практичний інтерес має досвід вирішення зазначеної проблеми у вищих навчальних закладах Росії відпо-

відно до вимог компетентнісного підходу, який відображено у федеральних державних стандартах освіти [19].

Впровадження нових систем моніторингу результатів навчання у Московському державному університеті здійснюється шляхом розробки освітніх технологій, процедур та інструментів оцінки для кожного напрямку підготовки кадрів. Реалізується інтегративний міждисциплінарний процес навчання, який пов'язано з алгоритмом здійснення комплексного контролю. Такий вид контролю дозволяє оцінити ступінь підготовки випускника до чотирьох видів професійної діяльності, передбачених у стандартах: виробничо-практичної, науково-методичної, науково-дослідної та організаційно-управлінської [20].

На думку фахівців-розробників фондів засобів оцінки сформованості компетенцій в Самарському державному технічному університеті, недоліком існуючих методик вимірювання компетенцій є, по-перше, їх висока прихильність до знанієвої компоненти навчання, а по-друге, суб'єктивність оцінки. Оскільки суб'єктом оцінювання виступає один викладач, то існує така загроза, тому необхідною умовою об'єктивності та достовірності будь якої експертної оцінки є участь в експертизі досить великої групи експертів-викладачів [21].

У Калінінградському державному технічному університеті створено методика автоматизованого багатокритеріального оцінювання рівня сформованості професійних компетенцій студентів. Така розробка відповідає вимогам федеральних державних стандартів освіти та базується на моделі двохетапної задачі оцінювання рівня сформованості професійних компетенцій. На першому етапі обчислюються індивідуальні (одиничні) оцінки кваліфікаційних характеристик, на другому етапі визначається інтегрована оцінка на підставі визначених індивідуальних [19].

У Владивостоцькому державному університеті економіки і сервісу активно розробляються і впроваджуються інноваційні методики навчання, і особливо - моніторингу його результатів [22, 23, 24]. Колектив викладачів цього університету брав участь у виконанні проекту «Розробка наукових принципів і форм поточного та підсумкового контролю по формуванню професійних компетенцій студентів, засвоєнням ними окремих дисциплін і модулів освітньо-професійної програми». Вищий навчальний заклад розробив Програму стратегічного розвитку університету, до складу якої входить проект «Розробка системи контролю компетенцій студентів основних освітніх програм вищої професійної освіти на базі федеральних державних освітніх стандартів». Мета проекту - вдосконалення системи якості підготовки студентів за пріоритетними напрямками розвитку університету. Складові проекту - методика оцінки рівня сформованості компетенцій, нові процедури та інструменти моніторингу професійних і загальнокультурних компетенцій, результатів самостійної роботи студентів.

Висновки. Орієнтація вищого навчального закладу на досягнення якісно нових освітніх результатів призводить до необхідності перейти від традиційного способу внутрішнього контролю до управління якістю освіти, де контроль є тільки однією з функцій. Інформаційною основою управління якістю освіти є моніторинг якості освіти, спрямований на отримання оперативної та достовірної інформації про якість освітніх результатів, умов досягнення освітніх результатів і ціни досягнення якісно нових освітніх результатів – загальних та професійних компетенцій.

Педагогічний моніторинг є цілісним управлінським інструментом, який дозволяє зібрати, зберегти, обробити, поширити інформацію про діяльність педагогічної системи, визначити її стан і спрогнозувати розвиток. Тому подальшої розробки потребують технологія й інструментарій внутрішньовузівського моніторингу якості освіти з урахуванням індикаторів і показників, що працюють на основі принципів додатковості й амбівалентності і дозволяють залучити до управління якістю всіх суб'єктів освітнього процесу, визначити місце й роль кожного з них у цій взаємодії.

Список літератури

1. Поташник М.М. Управление развитием высшей школы / М.М. Поташник. – М.: Наука, 1998. – 245 с.
2. Шаталов А.А. Мониторинг и диагностика качества образования / А.А. Шаталов, В.В. Афанасьев, И.В. Афанасьева, Е.А. Гвоздева, А.М. Пичугина. – М.: НИИ школьных технологий, 2008. – 322 с.
3. Єрмола А.М. Технологія моніторингу якості освіти / А.М. Єрмола. – Х.: Курсор, 2008. – 173 с.

4. Подмазін С.І. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління освітніми системами / С.І. Подмазін // Освіта й управління. – 1997. - №1. – С. 137-139.
5. Майорова А.І. Елементи педагогічного моніторингу і регіональних стандартів в управлінні / А.І. Майорова, Л.Б. Сахарчук, А.В. Сотова. – К.: Педагогіка, 2000. – 347 с.
6. Шкерина Л.В. Моніторинг компетенцій студентів: діагностическі карти, портфоліо / Л.В. Шкерина, Е.Н. Юшипицина // Высшее образование сегодня. – 2012. - №7. – С. 19-27.
7. Ляшенко О.І. Концептуальні засади моніторингу якості освіти / О.І. Ляшенко // Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи. – К.: К.І.С., 2004. – С. 21-28.
8. Лукіна Т.О. Освітній моніторинг як складова частина управлінської діяльності в ВНЗ / Т.О. Лукіна // Управління освітою. – 2006. - №4. - №1. – С. 1-5.
9. Орлов А.А. Моніторинг інноваційних процесів в освіті / А.А. Орлов // Педагогіка. – 1996. - №2. – С. 9-10.
10. Майоров А.Н. Моніторинг в освіті. Книга 1 / А.Н. Майоров. – Спб.: Образование-Культура, 1998. – 344 с.
11. Стефановская Т.А. Педагогіка: наука и искусство / Т.А. Стефановская. - М.: Совершенство, 1998. – 356с.
12. Андреев В.И. Проблемы педагогического мониторинга качества образования / В.И. Андреев // Известия Российской Академии Наук. - № 1. – 2001. -С. 37-46..
13. Психолого-педагогический словарь для учителей и руководителей образовательных учреждений. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 257с.
14. Шишов С.Е. Школа: мониторинг качества образования / С.Е. Шишов, В.А. Кальней - М.: Педагогическое общество России, 2000. - 320 с.
15. Хриков Є.М. Теоретико-методологічні засади моніторингу професійної підготовки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.profosvita.org.ua/ru/career/articles/2.html>. - Заголовок з екрану.
16. Мусина В.Е. Педагогический мониторинг учебных достижений школьников в деятельности учителя: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / В.Е. Мусина. - Белгород, 2009. - 196 с.
17. Гамаюнова Н.Ф. Формирование обобщающе-повторительных курсов на основе мониторинга качества общеобразовательной подготовки студентов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Н. Ф. Гамаюнов - М., 2008. - 267 с.
18. Короткий Г.І. Управління якістю вищої освіти та формування екологічно свідомої особистості / Г.І. Короткий, Ю.А. Атаманов, Ю.О. Дорошенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/filosofija_politologija/articles/Management_of_high_education_quality_and_formation_of_ecologically_conscious_person_17061.pdf. - Заголовок з екрану.
19. Коновалова Ю.А. К вопросу о мониторинге сформированности компетенций в системе высшей профессионального образования. Из опыта работы российских и зарубежных вузов / Ю.А. Коновалова // Высшее образование сегодня. – 2012. - №6. – С. 14-18.
20. Панталева М.С. Контроль иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции преподавателя иностранной языка / М.С. Панталева. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.jurnal.org/articles/2011/ped7.html>. -- Заголовок с экрана.
21. Измерение и оценка сформированности компетенций в системе функционально-ориентированной подготовки с листов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ntfmfkonf.ucoz.ru/optimizacija_obrazovatelnogo_proi_izmerenie_i_ocenka_sformirovanj_kompetencij_v_sisteme_funkcion_orientirovannoj_podgotovki_specialistc 1-0-128. - Заголовок с экрана.
22. Мартыненко О.О. Компетенции в профессиональном образовании как предмет оценивания и контроля: / О.О. Мартыненко, Е.В. Садон, О.В. Коконова, Н.А. Олешкевич, И.П. Черная. - Владивосток: Изд-во ВГУЭС, 2008. - 228 с.
23. Садон Е.В. Мониторинг формирования компетенций как важнейший инструмент управления образовательным процессом вуза / Е.В. Садон, О.О. Мартыненко // Университетское управление: практика и анализ. - 2008. - № 3. - С. 42-50.
24. Садон Е.В. Профессиональные компетенции студента вуза как фактор становления карьеры будущего специалиста / Е.В. Садон, Е.А. Могилевкин // Высшее образование сегодня. - 2008. - № 10. - С. 28-33.